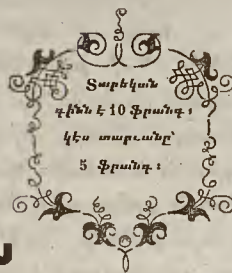

ԵՌՌՌՄԱ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 21.

1863

Գ. ՀԱՅՈՐ

Մատրիարխանցի իմաստունցն
մագաղաթը:

Այանիայի Հին պանդոկներուն վրայ ճամբորդ մը կ'ըսէ թէ Տեսակ մը ապաստանարաններ են, որոնց մէջ պանդոկապետի անունը կրող մարդիկ՝ գիշերուան մը համար եկողին մուխ ու տեսակ տեսակ ճճիներ կը մատակարարեն: Ուրիշ մ'ալ կ'աւելցընէ թէ Նոյն երկրին մէջ փոխանակ պանդոկապետները ճամբորդները սնուցանելու, ճամբորդները զպանդոկապետները կը կերակրեն: Աերջպէս ուրիշ մէկն ալ կը գրէ որ Իբերական թերակղզւոյն արեւելեան գաւառները պտրտիլ ուզող օտարականք, պէտք են իրենց անկողիններն իսկ հետերնին տանիլ. ապա թէ ոչ՝ աչուրնին առնելու են անանկ սաւաններու վրայ պառկելու, որոնք եղծած բրդէ անկողիններու վրայ հաստատուն կարուած են եւ հաղիւ թէ տարին անգամ մը՝ գարնան կը փոխուին:

Ինչ որ է նէ, աս դիտողութեանց ստուգութեան կամ ստուծեան վրայ խօսիլը՝ հոս զանց կ'առնենք. բայց սակայն ան ստոյգ է որ հիմակուան պանդոկները՝ Սպանիայի մէջ երկու դար յառաջ եղածներէն խիստ լաւ են: Յիշուած իջեւաններուն յաճախորդները գրեթէ միայն ջորեպաններն էին, որոնք հոն իրենց անձանց եւ իրենց գրաստին համար հաղիւ խշտիք մը կարող կ'ըլլային ճարել: Ասոնց ամենէն աղէկները՝ ակոռէն եւ հասարակաց սրահէն զատ, վերնայարկ մ'ալ կ'ունենային զանազան մասերու բաժնուած, ուր շարժական սանդուղով մը կ'ըլլուէր:

Արդ ասանկ սենեկի մը մէջ իջեւանած էր Ալկանդարացի Տոն Խուան Ֆուէզ, որն որ Սալամանկայի համալսարանէն բժշկութեան վկայական առած էր, եւ Ասգուրիացի ըլլալուն համար՝ ազնուական կը սեպուէր. բայց խեղճն ան էր որ աշխարհքիս մէջ

վրան կրած զգեստէն, քսան խաչն եւ շնչին համարումէ ուրիշ բան չունէր:

Աս մեր ազնուականը՝ թէպէտ եւ հաղիւ երեսներորդ տարին լմնցուցած էր, սակայն արդէն շատ արուեստներու մէջ մտած ելած էր, եւ չէր գտած ան հարստութիւնը՝ որն որ իր կարծեաց նայելով, ուրիշներուն պատշաճածին չափ իրեն ալ կը պատշաճէր: Նոյն ատեն ալ Լէոն գաւառը կու գար, ան յուսով որ Ալոնզոյ Մէնտոզ կոմսին քով պաշտօն մ'ընդունի: Կոմսը Գորոյի եւ Զամարայի մէջ գեղեցիկ կալուած մ'ունէր, որուն մեր բժիշկն արդէն անգամ մ'այցելութեան ելած էր: Գժբախտութեամբ պանդոկապետին ըրած առաջին հարցումներէն իմացաւ որ նոյն կոմսը մեռած էր: Իր յուսոյն այսպէս պարապ ելլելուն վրայ քիչ մը ժամանակ սիրան այլ-այլութեան եւ խռովութեան մէջ ընկղմէն ետեւ, Ուրեմն Մէնտոզ կոմսը մեռած է, գոչեց սաստիկ տրտմութեամբ:

Հապա, թաղուած ալ է, ըսաւ պանդոկապետը, եւ խիստ փառաւորութեամբ թաղուած. ինչպէս որ անանկ մարդու աստիճանին կը վայելէր:

— Ուրեմն դղեակն ալ ժառանգներուն ձեռքն ինկած է:

— Միակ ժառանգը՝ կոմսին եղբորորդին է, որն որ անմիջապէս Բերրէշ Գաւալեսոս նօտարին հրաման տուաւ որ կալուածը ծախու հանէ. եւ եթէ չեմ սխալիր, արդէն վաղը աճուրդը պիտի կատարուի, եւ կալուածը նոր տիրոջ մը ձեռք պիտ'որ անցնի:

Խուան ինք իրեն կը մտածէր որ անտարակոյս գնողն իր նոր կալուածը կարգի գնելու եւ կառավարելու համար այլեւայլ անձանց կարօտութիւն պիտի ունենայ, ուստի եւ կրնայ գուցէ աս առթով անոր քովը պաշտօն մը ձեռք բերել: Քիչ մ'ատեն ասանկ մտածելէն ետքը, պանդոկապետին ըսաւ. Կ'ուզեմ հոս սպասել՝ մինչեւ որ բաները կարգի մտնեն:

Պանդոկապետն անոր ըսածին հաւանեցաւ. եւ ջանաց զինքն ապահովցրնել որ ուրիշ տեղ լաւագոյն խոհակերոց ու բնակարան մը գտնելը կարելի չէ. եւ իր աս խօսքը հաստատելու համար՝ սկսաւ իրեն տուած խցին առաւելութիւններն առջեւը նկարել:

Իրօք ալ նոյն խուցը շատ առաւելութիւններ ունէր. նախ խիստ օգտաւոր էր, որովհետեւ երեք ապակի կոտորած էր պատուհանէն, կամ աւելի ճշգիւ խօսելու համար՝ երդէն, որն որ բուն չորս ապակի պիտ'որ ունենար: Դարձեալ նոյն պատուհանին կամ երդին գրիցը պատճառաւ, խցին մէջ բնակողը՝ կրնար դիւրութեամբ երկինքին ընդարձակ տեսութիւնն ու լուսաւորութիւնը վայելել: Խցին կահ կարասիքը կազմողներն էին փայտէ անկողին մը՝ վրան յարգով, պղտիկ կաղ աթոռ մը եւ դողդոջուն սեղան մը: Բայց ամէն մէկ անկիւնն այլեւայլ բաներ դիզուած էին, այսինքն՝ հին կարկըտած հագուստներ, հողէ ամաններ, ապակեղէն սրուակներ: Սակայն ասոնցմէ աւելի Տոն Խուանին մտադրութիւնը գրգռեցին ասդին անդին գտնուած գրքերն ու թղթերը: Պանդոկապետն իրեն յայտնեց որ այս ամենայն քանի մ'ալմիս նոյն խցին մէջ բնակող գիտուն ծերունի մը ձգած էր որն որ միշտ կարգալու գրելու, տնկեր քամելու եւ հեղուկներ մըլելու կը զբաղէր: Բայց որովհետեւ մարդիկ սկսան աս օտարականին վրայ կասկածի երթալ թէ մաւրիտանացի ցեղէ յառաջ եկած պիտ'որ ըլլայ, ստիպուեցաւ շուտ մ'ելլել փախչիլ՝ ամէն ունեցածները, այսինքն՝ սրուակները, թղթերն ու գրքերը հոն թող տալով. ասոր պատճառն ան էր որ թագաւորին հանած վերջին հրովարտականներուն մէջ մասնաւորապէս կը հրամայուէր որ ամէն մաւրիտանացի ցեղէ սերողներն երկրէն դուրս հալածուին:

Երբ որ Ալիանդարացի Խուան Ֆուէզ առանձին մնաց, սկսաւ բնականապէս մինչեւ նոյն ատեն իր գլխէն անցած գացած դէպքերուն վրայ մտածել:

Մեղք աշխատութեանս, կ'ըսէր ինք իրեն, փորձ չմնաց որ չփորձեմ, քար չմնաց որ չչարժեմ. բայց անգութ բախտը՝ յոյսերս միշտ փուճ հանելով, զիս դէպքերուն անարդ ստրուկն ըրաւ: Բա՛բէ, որչափ երջանիկ է ան մարդը, որն որ կրնայ միշտ իր ցնորհիցը հետեւիլ, ամէն պարագայից վրայ իշխել, եւ իր կեանքն ուղղածին համեմատ կարգադրել, առանց ուրիշ մը կախում ունենալու:

Աս խորհրդածութիւններէն վրան եկած տխրութիւնը փարատելու համար, մաւրիտանացի Խմաստնոյն հոն ձգած գրքերէն մէկը կը բանայ, որն որ լատիններէն լեզուաւ՝ բնութեան սքանչելեաց վրայ կը ճառէր: Խուան քանի մը երես կարդալէն ու ձանձրանալէն ետեւ, գաղտնի գիտութեանց վրայ խօսող ուրիշ հատոր մը կ'առնու, վերջապէս երրորդ մ'ալ կը բանայ ոսկեփոխութեան վրայ:

Աս ամէն գրքերէն յայտնի կ'իմացուէր որ ծեր Մաւրիտանացին ոսկեփոխ մըն էր, եւ գուցէ ալ կախարդ. որովհետեւ ան դարուն մէջ, մանաւանդ Սպանիա, շատ մարդիկ անբնական զօրութիւնները նոսրեցնելու արդիւնք սորվելու ետեւէ կ'ըլլային:

Տոն Խուան ըրած առաջին քննութիւններէն հետաքրքրութեամբ վառուած, ձեռագիր մատեան-

ները զննելու սկսաւ: Ասոնցմէ մէկ քանին աչքէ անցուց, բայց ամէնն ալ մետաղ մը ուրիշ մետաղի փոխելու ընդհանուր տեղեկութիւններ կու տային: Վերջապէս գոց կապարէ ամանի մը մէջ գլանաձեւ փաթթուած մագաղաթ մը կը գտնէ, որուն առջի տողերն իր մտադրութիւնը բոլորովին կը գրաւեն:

Ասոնք զանազան մոգական կանոններ կ'աւանդէին՝ ուղղածին պէս կերպարանափոխ ըլլալու, վայրկենի մը մէջ խիստ հեռաւոր տեղեր երթալու...: Խուան ընթերցուածը շարունակելով, հատածի մը հասաւ, որուն վրայ ասանկ գրուած էր. Հետք մը որով մարդս ինչպէս իր քաղցածին իջնէ՝ քաղցածին օրէնքն է՝ զանիկայ անփնայէ՝ կարարել Կալ:

Երիտասարդ բժիշկն ուրախութեան վեր ցատքեց եւ ցնծութեան ազդակ մը փրցնելով, Կ'երդնում որ, ըսաւ՝ եթէ աս հնարքը յաջողուլու ըլլայ, աւելի բան չեմ ուզեր: Մեր քաղցածին օրէնքն էլ ինչպէս, կը կրկնէր ինք իրեն, միթէ ասիկայ երկրիս վրայ մարդուս երջանկութեան վերջին սահմանը չէ:

Խոստացուած ձիրքը ստանալու համար, անկողին մանելէն յառաջ՝ պէտք էր քանի մը որոշեալ խօսք զրուցել, եւ նոյն կապարէ ամանին յատակը պահուած պղտիկ սրուակին մէջի հեղուկը խմել:

Խուան առանց ատեն կորսնցնելու՝ սրուակը դուրս հանեց, եւ խցանը բանալով, տեսաւ որ մէջը քանի մը կաթիլ հոտաւէտ սեւ ըմպելիք մը կար: Թէպէտ աս կախարդական ըմպելիքին զօրութեան վրայ չէր երկմտեր, բայց սխալելու վախէն բոլորովին ազատ ըլլալ ուզելով, մէյ մ'ալ նոյն մագաղաթին վրայի գրեթէ ջնջուած տողերը աչքէ անցուց, միանգամայն Յետ գրութեանը, զորն որ իսկզբան նշմարած էր: Յետ գրութեանը հետեւեալ խօսքը կը բովանդակէր. Աստուած իր նախախնամութեամբ մեր յիմարութեան արջուն իջնէ՝ ամուր պարտաւոր մը դրած է մեր Կալիստիսին:

Լաւ, լաւ, միմռաց քթին տակէն, կ'երեւայ թէ ծերունին խիստ կը սիրէ եղեր ամէն բան բարոյականէն առնուած վճռական խօսքերով խճողել. բայց աստ եւ պիտ'անոնք ինծի չեն ծառայեր. ես իմ փորձիս նայիմ:

Աս ըսելով, սրուակը շրթանցը կը մտնէր ու նշանակուած խօսքերը կը զրուցէ: Հազիւ թէ լմնցուցած էր, աչուրները կը գոցուին ու խորունկ քուն կը մտնէ:

Տոն Խուան ինք իրեն ճիգ ընելով՝ գլուխը քիչ մը վեր վերցուց, եւ իրեն անանկ երեւցաւ որ արեւն իր պատուհանէն ներս կը զարնէ. չէր կրնար իմանալ թէ քունը որչափ տեւած էր: Վերջապէս քիչ մը ինք իրեն եկաւ. առջեւ կեցած մագաղաթն ու սրուակը՝ առջի իրիկուան պատահածը միտքը բերին. բայց իր չորս կողմն ու իր վրայ փոփոխութիւն մը

չտեսնելով, կարծեց որ մաւրիտանացի Իմաստնոյն գրածն ամենեւին ազգեցութիւն ըրած չէ:

Ո՛հ, կ'ըսէր հառաչելով, ահաւասիկ դարձեալ առանձին եմ, վերնայարկիս մէջ գիշերային հագուստովս եւ պարապ քսակովս. ուրեմն եղածը ցնորք ու երեւակայութիւն է եղեր:

Հազիւ թէ խօսքը լմնացուցած էր, մէյ մ'ալ աչուրները՝ զգեստները կախած կողմը դարձնելով, զարմանքէն ապշած մնաց, տեսնելով որ իր սունա-զգեստին գրպանէն կախուած գրեթէ դատարկ կաշիէ քսակը՝ լեցուած էր:

Դողդողալով ոտք ելաւ, աչուրներն աղէկ մը շփեց, ձեռքն երկնցուց, քսակն առաւ եւ անկողնոյն վրայ պարպեց: Ի՛նչ տեսնէ, առջեւը խել մը ոսկի դահեկաններ լեցուեցան. կեանքին մէջ կարելի է այնչափ դանգ մէկտեղ ունեցած չէր, որչափ նոյն ատեն ոսկի ունէր: Ըմպելիքն իր ազգեցութիւնն ըրած էր. ալ անկից ետքը իր բաղձանքներն ի գործ գնելու կարողութիւնը ձեռքն էր:

Անմիջապէս երկրորդ փորձ մ'ալ ուզելով ընել, բաղձաց որ իր վերնայարկը փառաւոր սենեկի մը փոխուի, եւ իր խիստ մաշած հագուստները թաւշէ ու մէջն աղնիւ կերպասով պատած նորաձեւ զգեստներու: Աս բաղձանքն ալ շուտ մը կատարուեցաւ: Ետքը խնդրեց որ առջեւն աղէկ նախաճաշ մը բերուի: Ըսաւ չըսաւ, մէկէն կարմիր հագուած սեւամորթ պատանիներ, ձեռուրնին պէսպէս աղնիւ գինիներով եւ չէֆֆալի՞ ներս մտան, սկսան առջեւը պատրաստուած մեծասպաս սեղանին վրայ իրեն ծառայել: Քիչ մը ժամանակ ասանկ շարունակեց, իր ստացած նոր զօրութիւնն ամէն եղանակաւ փորձելով: Վերջապէս երբ որ ամէն կողմանէ ապահովութիւն ունեցաւ, որ իր բաղձանքն իրօք Բոյալի՞ օրէնք էր եղած է. մէկէն պանդոկէն դուրս յարձակեցաւ՝ ինք իրմէ բոլորովին ելած:

Արդ ալ ստոյգ էր որ մագաղաթը ղենքը քանի մը ժամու մէջ ամենէն հարուստ մարդիկներէն աւելի հարուստ, եւ զօրագոյններէն աւելի զօրաւոր ըրած էր: Ուղարկէ՞ր. աս երկու բառին տակն ինչչափ բաներ կրնան հասկըցուիլ: Կայսրներն իսկ իրեն հետ բաղդատուելով՝ ինչ էին: Ամենուն իշխանութիւնն ալ հաստատուած օրէնքներով չափաւորուած էր, չէին կրնար կարելութեան սահմանէն դուրս ելլել. իսկ իր իշխանութեան սահմանը՝ իր երեւակայութիւնն էր: Ի՛նչ երջանկութիւն, որ մաւրիտանացի Իմաստնոյն մագաղաթը՝ տգէտ, անյագ եւ իր չար ու անզուսպ կիրքերէն յափշտակուած մարդու մը ձեռքն ինկած չէր. հապա այնպիսի աղնուականի մը ձեռքը, որն որ Սալամանգայի համալսարանէն բժշկութեան վկայական ընդունած էր, եւ որուն բաղձանքներն ու կիրքերը՝ բանաւորութեամբ չափաւորուած էին: Ասանկ ըլլալով, մարդիկ վախնալու առիթ չունէին: Ալիանդարացի Տոն Խուան ֆուէզ

անանկ մեծարոյ անձ մըն էր, որ իր անսահման կարողութիւնը չէր կրնար գէշի գործածել: Նախախնամութիւնը նոյն կարողութիւնն իրեն շնորհելով, ղենքն իր արժանաւորութեան համեմատ պատուած էր, ուստի ինքն ալ հաստատութեամբ միտքը դրաւ որ իր ընթացքովն ասիկայ ստուգէ:

Որոշեց որ ասոր առաջին ցոյցը տայ՝ նոյն իսկ իր փառասիրութեան չափ ու սահման ղենքով: Իր տեղը՝ որ եւ իցէ մէկը, անտարակոյս կը բաղձար թագաւոր ըլլալ, արքունիք ունենալ, արքունի պաշտօնեաներ եւ զօրաւոր բանակ մը: Իսկ Տոն Խուան մեծութեան եւ հարստութեան թշնամի ըլլալով, միտքը դրաւ որ Արնգոյ Մէնտոզին կալուածը գնելով՝ գոհ ըլլայ. եւ հոն խաղաղ ու հանգիստ կեանք անցընէ՝ քսնի մը միլիոնով, կոմսի պատուանուամբ եւ Սպանիայի աղնուականի արտօնութիւնները վայելելով, իւրեւ անպաճոյճ փիլիսոփայ մը: Ուստի առանց յապաղելու՝ դէպ ի մտաւոր գեղն երթալու սկսաւ, ուր գլեկին աճուրդը պիտի կատարուէր:

Իր բռնած ճամբան՝ Դորոյ ալ կը տանէր. անոր համար ալ հոն գացող գեղացիներ, ջորեպաններ ու վաճառականներ կը տեսնէր: Տոն Խուան թէ յառաջ կ'երթար եւ թէ աչ ու ձախ կը նայէր. եւ ամէն հանգիստ անձին վրայ իր զօրութեան փոքր փոքր փորձերը կ'ընէր, որոնց ամէնն ալ անմիջապէս յաջող ելք կ'ունենային: Աս յաջողութենէն յոժ ու զօրութիւն առած, աւելի մեծագոյն բաներու մէջ սկսաւ իր զօրութիւնը բանեցընել. այսինքն մէկուն մէկալին օգնութիւններ ընելէն ետեւ, ուղեց քիչ մ'ալ դատաւորի պաշտօն վարել, յանցաւորները պատժել, բարիները վարձատրել. եւ աս փորձերն ալ յաջող ելք ունեցան:

Մնացածն ուրիշ անգամ:

ՎԵՐՄԱՅԻՆՈՒԹՅԱՆ

Խոսքիսցի. համարումս պատմութիւնը:

Ը.

Իտալիայի մէջ գաղղիական մեծ յեղափոխութեան ատենէն սկսեալ՝ պատահած դէպքերը:

Բ . Մ Ի Ջ Ո Յ

1815—1850

Աւստրիացոյ Պոլսեա մօտեցած ատենը՝ Յուլիոսի դէպ ի Ռիմինի ետ քաշուեցաւ: Աւստրիացիք (Մարտ 25.) հոն հասան ու կռիւր սկսան, որն որ մինչեւ գիշեր տեւեց: Իտալացոյ յառաջապահ զօրաց քաջութեամբ Յուլիոսի ատեն վաստակեցաւ դէպ Անգոնա ետ քաշուելու, ուր որ գլխաւոր պատերազմը սկսիլ կ'ուզէր: Անգոնա չհասած՝ յեղափոխականք յաղթելու յոյս մը չունենալով՝ առժամանակեայ կառավարութիւնը՝ Ղուէն-վենուգի կարգինալը, շորն որ Պրիւոր Թ.Ջ. ապստամբած նահանգները հաշտեցընելու համար Հռոմայէն իբրեւ իր գործակալը խաւրած էր ու ճամբան յեղափոխականք ղեն:

քը իբրեւ պատերազմի դերի բռնած կը պահէին, ստիպեցին իրենց հետ քանի մը պայմաններով դաշն դնել: Ասոր վրայ Անգոնայի բերդին հրամանատարը բերդէն ելաւ, յեղափոխականաց զօրքը զէնքերը թողուցին ու ցրուեցան, եւ Աւստրիայի զօրքն առանց կռուոյ ներս մտաւ: Աւստրիայի զօրքը Մոտենայի ու Բարմայի դքսութիւններն ու քահայապետական երկիրները յեղափոխականներէն մաքրելէն ետքը՝ տեղերնին դարձան:

Թէպէտ եւ քահայապետական երկրին մէջ յեղափոխութիւնն Աւստրիայի զինուորն այսպէս վերջացաւ. սակայն տէրութիւնները գիտնալով որ նոյն երկրին մէջ կառավարութեան վրայ շատ տրտուեցնէր կային, քահայապետին խորհուրդ տուին որ քանի մը կարեւոր ու պատշաճական փոփոխութիւններ ընէ, եւ դատաստանական ու քաղաքային տեսչութեան պաշտօններուն մէջ եկեղեցականներու հետ աշխարհական պաշտօնատէրներ ալ դնէ:

Քահայապետը յանցաւորներու ընդհանուր թողութիւն հրատարակեց, միայն մէկ քանի գլխաւորները (Որիպէ, Մամիանի, Արմանտի, Ֆերրէզզի, Սերգոնեանի, Վիչինի, եւ այլն) դուրս հանելով: Աշխարհականներու քանի մը երկրորդական պաշտօններ տրուեցան. ինչպէս, նահանգներու վրայ աշխարհականներ կուսակալ դրուեցան, բայց բուն կուսակալը (Legato) անուամբ չէ, հապա միայն փոխանակ կուսակալը (Prolegato) անուամբ, որոնք միայն առժամանակեայ կառավարներ ու իբր բուն կուսակալաց տեղակալները կը սեպուէին: Սահմանուեցաւ (1831. Յուլ. 5.) որ քաղաքներու մէջ քաղաքացւոյ ժողովներ դրուին՝ ամէն մէկ նահանգին քաղաքային գործքերն ըստ օրինաց կարգի դնելու համար: Բայց երկրորդ տարին (1832. Յունու. 10.) Ալպանի կարգինալը, որ քահայապետին արտաքոյ կարգի գործակալն էր, արտաքին տէրութեանց ծանուցագիր մը տուաւ, որուն մէջ կը ծանուցանէր՝ որ տէրութեան մէջ պատերազմները բոլորովին դադարած ըլլալով՝ քահայապետական զօրքերը կը պատրաստուին ամէն կուսակալութեանց կամ նահանգներու մէջ խաղաղութեան կարգերը հաստատել ու խռովութեանց դէմ դնելու համար ամէն կարեւոր ըլլող խիստ միջոցները բանեցնել: Աս կարգաւորութեան գրեթէ ամէն տէրութիւնները հաւանելով, անոր գործադրութիւնը սկսաւ: Սակայն ազատ կարգաւորութեանց բաղձադր քաղաքներու մէջ խռովութիւն հանելու փորձերն աւելի կամ նուազ սաստկութեամբ սկսան ու խաղաղութիւնը նորէն տակնուվրայ ընելու կը սպառնային: Քանի մը քաղաքներու մէջ խռովութիւնները չափէն աւելի զարմանալով՝ կռիւներ եղան ու արիւն ալ թափուեցաւ. ամէն տեղերէն աւելի շեղենա քաղքին մէջ կռիւն ու արիւնհեղութիւնը սաստիկ եղաւ:

Աս շփոթութիւններէն Աւստրիայի տէրութիւնը պատճառ առնելով՝ իր օգնութիւնն եկեղեցւոյ տէրութեան ցուցնելու փութաց, ուստի եւ (Յունու. 28.) իր զօրքը նորէն Ռոմանեա խոթեց ու խռովութիւնները վերջացնելու ձեռնտու եղաւ: Հազիւ թէ Աւստրիացիք քահայապետին երկիրը մտած էին, Գաղղիայի տէրութեան երեք պատերազմական նաւեր (Փետր. 23.) եկան Անգոնայի առջեւ խարխալ նետեցին, ու խել մը զօրք ցամաք ելելով՝ բերդը մտան ու անոր պահպանութիւնն ընելու սկսան: Իսկ քահայապետը՝ Գաղղիայի կառավարութեան առանց իր հաւանութիւնը խնդրելու կամ առանց իրմէ հրաւիրուելու այսպէս ինքնիշխան իր երկիրը մտնելուն ու կարգաւորութիւններ ընելուն վրայ ի սկզբան շատ այլայլեցաւ ու (Մարտ 3 եւ 10.) յայտնի բողոք ալ ըրաւ. բայց ետքէն (Ապր. 15.) թող տուաւ՝ որ ցորչափ Աւստրիայի զօրքը Ռոմանեայի մէջ կը մնան, Գաղղիացիք ալ Անգոնայի բերդին պահպանութիւնը շարունակեն: Հոն մնացին Գաղղիացիք մինչեւ 1838. եւ նոյն տարին բերդն ու քաղաքը քահայապետական զօրաց յանձնելով՝ երկրէն դուրս ելան:

Հռոմայի երկրին մէջ (1831, եւ այլն) այսպիսի ընդհանուր ու մասնաւոր քաղաքային խռովութիւններ եղած ատենը՝ Սարգինիայի մէջ ալ յեղափոխութեան բաղձադրոյններն այլ եւ այլ փորձերու ձեռք զարկին խռովութիւն հանելու եւ յեղափոխութիւնը սկսելու: Բայց տէրութիւնն ատենին զինուորական խիստ միջոցներ բանեցնելով՝ ծագելու շարեաց առջեւն առաւ: Յեղափոխականը այսպէս ամէն դիպ յաղթուելով՝ հասկըցան որ ուղածնին կատարելու ժամանակը դեռ չէ հասած. ուստի նոյն ատեններէն սկսած՝ գաղտնի ընկերութիւն մը կազմուեցաւ, իրիտաւար իտալիա անուամբ, որուն սկզբնաւորողն ու գլուխն էր Յովսէփ Մածժինի Գենուացի երիտասարդը: Աս ընկերութիւնը կամաց կամաց արմատանալով ու ճիւղաւորուելով՝ գրեթէ ամէն դիժանութեացաւ, որովհետեւ իր նպատակն ու ինչ բանի համար աշխատիլը թերթեր տպելով կը հրատարակէր: Նոյն զրուութեանց մէջ ամէն երիտասարդ Խաղաղիներուն սիրտ կու տար ջանք ընելու որ զինուոր յեղափոխութիւն մը հանելու եւ Խաղաղիան անուան պատիւը նորոգելու պատրաստուին. Գարպոնարիներուն հետ միանալով՝ Խաղաղիան օտարականաց լծէն ազատեն: Գլխաւորապէս յայտնի կը ցուցնէր ընկերութիւնը՝ որ պետք է բոլոր Խաղաղի մի միայն հառարակապետութիւն ըլլալ, ազնուականաց առաւելութիւնները ջնջուիլ ու ընդհանուր (Խաղաղիայի) ժողովրդեան կամքն ու բաղձանքն ամէն բանէն վեր սեպուիլ:

Աս ընկերութեան զատ մասնաւոր անձինք Խաղաղիայի միութեան ու անկախութեան սերը՝ ծածուկ դրութիւններով միայն Խաղաղացւոյ սրտին մէջ բորբոքելու կ'աշխատէին: Այսպիսի դրուածներն ու անանկ հնարքները բարձրագոյն կարգի մարդկան վրայ ազդեցութիւն կ'ընէին, որոնք մինչեւ 1848 տարին Խաղաղիայի այլ եւ այլ կողմերը քանի մը փոքր փորձեր ըրին յեղափոխութիւն մը սկսելու: Գրեթէ տարի մը չէր անցնէր որ Խաղաղիայի մէկ կամ մեկալ տէրութիւնն իր մէջը ապստամբութեան պատրաստութիւն կամ դաւակցութիւն մը դնելով, նոր ու խռուտագոյն կարգեր դնելու եւ մեծագոյն զգուշութիւններ ընելու չպարտաւորէր: Տասը տարւան մէջ (1834—1844)

Իտալիայի այլ եւ այլ կողմերը իննսուսուինն անձինք ապստամբութիւն հանելու գլուխ ըլլալուն համար մահ հուամբ պատժուեցան. իսկ ցոլանաւորու եւ ուրիշ ծանր պատիժներու դատապարտուողներուն թիւն ասիկից շատ աւելի էր:

Քիչ մը աւելի խորունկ ու հանդարտ մտածող Իտալացիք այսպիսի փորձերուն անպիտանութեան ու յաջող ելք չունենալուն վրայ համազօրած ըլլալով, կը կարծէին՝ որ Իտալիայի անկախութիւնն ու միութիւնը հաստատելու կամ հիմնելու համար պէտք է Իտալիայի իշխողներուն մէկը բոլոր երկրին վրայ ընդհանուր միապետ կամ մէկ հատիկ թագաւոր դնել: Աս բանին համար ու մանք՝ կար. Ալեքսանդր Մարգինիայի թագաւորը, ոմանք՝ զՓրանկիսկոս Մոսկէնայի գուբըր, իսկ ոմանք Աւստրիայի կայսրը յարմար կը դատէին:

Ուրիշ Իտալացիք՝ բոլոր երկրին անկախութեան ու ազատութեան համար Հռոմայի քահանայապետներուն հնուցմէ ի վեր ցուցըցած ջանքն ու զանիկայ օտարաց իշխանութենէ ազատ պահելու համար բրած դորձքերը յիշատակելով, աս խորհուրդը յառաջ տանիլ կ'ուզէին՝ որ Իտալիայի այլ եւ այլ տէրութիւններն իրարու հետ դաշնակցելով՝ բոլոր երկրին իբր մէկ դաշնակցութիւն կառավարեն. ու աս դաշնակցութեան կամ դաշնակցեալ կառավարութեան գլուխ ըլլայ Հռոմայի քահանայապետը: Աս վախճանին համար ճապարակ քահանան (1843) երկայն գրուածքով մը նոյն խորհուրդն ունեցողներուն դիտումը կը պարզէ: Ինչ նոյն կարծիքը պաշտպանելով կը գտնէ՝ որ քահանայապետն Իտալիայի դաշնակցաց կառավարութեան գլուխն ըլլալով՝ Իտալիայի անկախութիւնն ու Իտալացի ազգին յոյսերը կը կատարուին ու կը հաստատուին: Իսկ կար. Ալեքսանդրն մեծամեծ գովեստներ տալով կը ցուցնէ՝ թէ պէտք է որ ինչ սկիզբ ու միութեան եւ գործոց կեդրոն ըլլայ Իտալիա նորոգելու համար:

Տ Ն Տ Ե Ս Ա Վ Ա Ն

Փրանկիսկին տնտեսական խրատները:

(Աերև):

Հոս տեղս ժողովուած էք հրապարակական աճուրդի մը համար, ուր որ զանազան բաներ ծախու գրուած են: Այս ամենայն մարդուն աչուքները կը խտտուեն ու կ'առնուն. ուստի յառաջուրէն աչուքնիդ չորս բացէք եւ ղուշացէք, որ չըլլայ թէ ասոնք ձեզի վնասեն: Չըլլայ թէ մտքերնիդ աս մտածութեամբ յափշտակուի, թէ ասոնք խիստ աժան եւ իրենց բուն աժեքէն շատ վար պիտի ծախուին, ուստի աս առիթը ձեռքէ չփախցընենք. որովհետեւ շատ սուղ գնած կ'ըլլայ անիկայ, որ առանց ամենեւին կարօտութիւն ունենալու, պարզապէս աժան ծախուելուն համար՝ ծախքի չենայելով կը գտնէ: Մտքերնիդ բերէք աղքատ Ռիքարտոսին ըսածը, Եմի գեղի հարկաւոր չեղած բաներ քնելու ետեւէ կ'ըլլաւ, ինչ առիթն հար-

կաւորներդ ալ ծախելու կը պիտանիս. դարձեալ՝ Ամէն մէկ պիտի չորսուի, նոյնը յետեւի մէկ երեւ ահա՛ դարձուի: Ռիքարտոս ասով ըսել կ'ուզէ թէ աժանութիւնն իսկ, որն որ շատ հեղ երեւակայական է, ձեզի կը վնասէ, աւելի օգտակար դորձքերու համար հարկաւոր եղած ստակն ու կարողութիւնը ձեռքէդ յափշտակելով: Ուրիշ տեղ մը դարձեալ կ'ըսէ. Հարկերը փոքր փոքր քանակէն քանակէն ընելով՝ գնած ու փճացած են: Խենթ ես՝ որ անանկ բաներու համար քսակէդ ստակ կը հանես, որուն վրայ ետքէն կը զղջաս. սակայն դժբախտութեամբ ամէն օր աճողներու մէջ պիտի խենթութեանց օրինակներն անպակաս են: Իմաստուն մարդը, կ'ըսէ Ռիքարտոս, որքէնքն զնախաճ իմաստուն կ'ըլլայ. իսկ ինչի՞նչ է ու իսկ անչնախաճ զնախաճ կը զնախաճայ: Մարդիկ կը ճանչնամ, որոնք անօթի կը մնան եւ իրենց որդւոցը ձեռքէն հացն ալ կրնամ ըսել որ կը յափշտակեն, որպէս զի ան անհրաժեշտ հարկաւոր ստրկով անհարկաւոր գեղեցիկ զգեստ մը գնեն: Մեղաքան ու Լաւելը, կ'ըսէ աղքատ Ռիքարտոս, խոհախորոյն կրնալ կը մարեն: Մարդկան հնարած շինծու կարօտութիւնները հիմակ ան աստիճանի հասած են, որ բնական կարօտութեանց հաւասար կամ անոնցմէ ալ աւելի կ'ելլեն. ասոր համար Ռիքարտոսին ըսածն ստոյգ է. Ինչ գինն աղքատ համարող մարդու մը պիտի չըլլայ, հարկեր հարօթեալ կրնայ կերակուիլ: Ասոնց նման խենթութիւններով խել մը հարուստ եւ երեւելի մարդիկ անանկանալով՝ ստիպուած են այնպիսիներէն դրամական օգնութիւն խնդրելու, որոնց վրայ իրենց հպարտութիւնը յառաջագոյն եւ ոչ հայեցողած մը ձգել կու տար. մեծամեծներն ինկան, իսկ աղքատ եւ ողորմելի սեպուածներն իրենց փութովն ու խնայութեամբը թէ հարստացան եւ թէ պաւիւ ու համարում ստացան: Որքէ վրայ կեցող փեղացին, կ'ըսէ Ռիքարտոս, ծոռի վրայ եղող աշուստիւնէն նախաժողով է. այս ինքն այնպիսիներն՝ որ իր պարտաւորներուն առջեւն ինկած կ'աղաչէ: Մէկը մէկ մը մեծակալ գումարի մը տէր ըլլալէն ետքը, զորն որ մաքէն ալ անցընել չէր կրնար, ալ անկից ետքը իր յառաջուան ողորմելի վիճակը բոլորովին կը մոռնայ, եւ չիմտածեր որ փոքր պարագայի մը փոխութեամբ կրնայ դարձեալ յառաջուան վիճակը դառնալ, այլ կ'ըսէ, Յորքէ է եւ երբեք գեղեցիկ լուսնի փոքր ու թեթեւ ծախք մը մեծ հարստութեան նկատմամբ չնչին իր մը կը համարուի. բայց մէկ մ'ալ աղքատ Ռիքարտոսին ըսածին նայինք. Ո՛վ որ ալիքի աժանէն մօտեմէն կ'առնուի եւ մէկ կողմանէ ալ դնելու չենայի, շատ լիւր՝ յարկէն կը քանան: Ջրոյն յարգն ու անհրաժեշտ կարօտութիւնը՝ հասարակօրէն աղքատը ցամաքէն ետքէն կը ճանչնայ. դարձեալ՝ Տղան ու ինչի՞նչ կը կարծեն, կ'ըսէ, որ ասան փողն ու մէկ արքէն երբեք չեն լսենք:

Ստրկին յարգը ճանչնալ կ'ուզեմ, նայէ որ փոխ առնուի. որովհետեւ Փոփ առնելէն ետքէն, հոգն անօթեպէս մեր պիտի չըլլայ, կ'ըսէ Ռիքարտոս. բայց այսպիսիներուն փոխ ստուղն ալ քիչ նեղութիւն չիկրեր: Փառաւոր հաճուելու յոգնելու սերը՝ ճշմարիտ անձ է. երբ որ զգեստ շինելու կ'ըլլաւ, նախ աստիճան խորհուրդ հարցոյր:

Հայաստան-խեղճը՝ չհասարակական առեւտրային առեւտրային մոտարարի մըն է։ Բանի մը սկիզբ պէտք է ընել։ որովհետեւ երբ որ մէկը տանը համար գեղեցիկ բան մը կը գնէ, ետքէն ամենայն ինչ վայելուչ եւ իրարու յարմար ըլլայ՝ ըսելով, կը ստիպուի տասը նոյնպիսի բան գնել։ Ասի Բաղլանի ընդդէմաւելը, կ'ըսէ Ռիքարտոս, շատ առեւտրային է, +ան ինչ յաջողութեամբ։ Ինչպէս որ ծիծաղական բան մը կը համարինք եթէ դորտ մ'ուսուցնուի՝ եղան մեծութեան հաւասարիլ ուղէ, այսպէս ալ ան աղքատը խենթ սեպելու է՝ որ իր չափը չճանչնալով՝ մեծատան նմանիլ կ'ուզէ։ Մեծամեծ նաւերը ծովու վրայ ուղածնուն պէս բացուելու կրնան իրաւամբ յանդգնիլ. ուր որ պզտիկ նաւակները հազիւ եղելքը պտտելով կրնան անվնաս մնալ։

Մարդուս խենթութեան վրայ շուտ մը պատիժն ալ կը հասնի. ուստի աղքատ Ռիքարտոս կ'ըսէ, Հայաստան-խեղճն առաքող-խեղճն հախաճալ կ'ընէ, կ'սքնն աղքատ-խեղճն էլ ճաշէ, իրենցն ալ խայտառակ-խեղճն ընկերելու էլ հարկէ։ Հպարտութենէն ինչ օգուտ կը քաղենք, մանաւանդ թէ ինչ փնաս չենք կրեր. որովհետեւ անով ոչ մեր առողջութիւնն աւելի կը հաստատի եւ ոչ իսկ մեր յաւերն աւելի կը թեթեւան։ Զարդարուած ինչեւն էլ, կ'ըսէ աղքատ Ռիքարտոս, քայց ելէ հագնուած յգոտած անարգ որդ մը. ինչ զինքն զարդարելու ետեւ եղողն ահաւորիկ ստոր էլ հմանի։

Ինչ խենթութիւն է աւելորդ բաներու համար պարտք պարտքի վրայ դիգել։ Ով որ ինք զինքն պարտքի տակ կը ձգէ, իր ազատութիւնը կամուս ուրիշին կը ծախէ եւ անոր գերին կ'ըլլայ։ Թէ որ որոշեալ ժամանակին պարտքերնիդ չէք վճարեր, պարտատէրներուն պատահած ատեննիդ՝ ամօթէն աչուքնիդ եւ ոչ վեր վերցնելու կը համարձակիք. իսկ եթէ իրեն հետ խօսելու կ'ըլլաք, կը խռովիք եւ ինք զինքնիդ արդարացիներու համար հաղար ու մէկ փուճ ջատագովութիւններ հնարելու կ'աշխատիք։ Այսպէսով կամայ ակամայ ձեր հաւատարմութիւնն ու վստահութիւնը կը կորսնցնէք, սրտերնուդ մէջ անզգալի կերպով ամօթի բնական զգածումը կը տկարանայ, եւ ալ աւելի յառաջ երթալով՝ ամօթալի եւ յայտնի ստերով՝ անուննիդ ուրիշներուն առջեւը ստի տակ կ'առնուք. որովհետեւ, ինչպէս որ Ռիքարտոս կ'ըսէ, Ասի մոլոր-խեղճն պարտք ընելն է, երբ որդն ստեր ըսէ։ Արդար մարդը հանդարտ սրտով եւ ամենեւին առանց վախճալու ամենուն երեսը կը նայի եւ անոնց հետ կը խօսակցի. իսկ ով որ իր յանցանքով պարտքի տակ կ'իյնայ եւ կ'աղքատանայ, այնպիսին իր համարձակութիւնը, ազատութիւնն ու առաքինութիւնը կը կորսնցնէ. որովհետեւ, ինչպէս որ աղքատ Ռիքարտոս կ'ըսէ, Անկախիլ Բան է որ պարտք պարտք ընելու է։

Ինչ կ'ըսէք եթէ կառավարութիւնն ամենուն փառաւոր հագուելն ու ձգուելն արգելելու ըլլար, սպառնալով որ հրամանին չանստիպներ բանտ կը գնէ եւ կամ գերի կ'ընէ։ չէ՞ք ըսեր որ եղածը բռնաւորութիւն է։ Ի վերայ այս ամենայնի ստանկ բռնաւորութեան տակ ինք

զինքնիդ կամաւորապէս կը ձգէք, երբ զգեստի համար պարտք կը դիգէք. որովհետեւ պարտատէրն ուղածին պէս կրնայ ձեզմէ ձեր ազատութիւնը յափշտակել կամ զձեզ բանտարկելով եւ կամ դերուդ մը պէս ծառայեցնելով։ Հաճոյական բաներ միայն գնելու ետեւէ եղողը, վճարմունքը դիւրաւ կը մոռնայ. բայց ինչ օգուտ, վստի զի Պարտաւորութեանը, կ'ըսէ Ռիքարտոս, պարտաւորութենէն ստոր յեղող-խեղճն հմանի. դարձեալ Պարտաւորութեանը առեւտրային մարդիկ են, որ շարունակ ջերմեանքով-խեղճն օրացոյց էլ նային. ինչ հակառակն՝ իսկզբան թէեւ պարտապանին համար վճարման ժամանակը միշտ երկայն կ'երեւայ. բայց ետքէն այնպէս կը կարծէ թէ ժամանակն ուսերուն եւ ոտուններուն վրայ թեւեր առած եկաւ հասաւ։ Որո՞ք որ, կ'ըսէ աղքատ Ռիքարտոս, զարկէն ստի վճարելէ + հման, անոն ինքն հարձ մեղաւոր էլ հման, դարձեալ, Փոխառան՝ փոխառութիւն, պարտապանն՝ պարտաւորով փերին է։

Սիրելի բարեկամք, ներկայ պարագայիս մէջ շատ բան կայ, որ մեր գնելու փափաքը կրնայ յաղեցնել. բայց իմաստութեամբ քիչ մը բան ալ մեր ծերութեան եւ կարօտութեան ժամանակին համար պահէք. որովհետեւ ինչ որոնք առեւտրային, կ'ըսէ աղքատ Ռիքարտոս, քուր օրը չէրեւար։ Աստուծոյ շատ անգամ անհաստատ եւ անստոյգ է, իսկ ծախքը՝ ստոյգ եւ մեր բոլոր կենացը մէջ կը տեւէ։ Երբեք ինչպիսիք շինելը, հար մը վստահութեամբ պահելն դիւրին է։ Առանց ընկերելու անխղիւ մարմնը լաւ սեպէ, +ան ինչ պարտաւորութեան ինչպէս անխղիւ ելլէ։ Իւրաքանչիւր ոք թող կրցածին չափ վստայի եւ վստայեցնուի ինչպիսիք պահելու ջանայ. ասով ան կ'ըլլայ որ կապարն ինչ որոնց էլ փոխուի։

Աս վարդապետութիւնը, բարեկամք, թէ իմաստուն եւ թէ խելքի ալ համաձայն է. սակայն ձեր փութոյն ու խոհմտութեան վրայ շատ մի վստայիք, թէեւ ստոյգ է որ ասոնք անհրաժեշտ հարկաւոր են, որովհետեւ առանց երկնից օրհնութեան՝ ամենայն ինչ ծաղիկ պէս կը թոռ մի։ Ձեզմէ օգնութիւն ինչորոշներուն անողորմ մ'ըլլաք. մտքերնիդ բերէք զՅոր, որն որ վշտաց ու նեղութեանց բովէն անցնելն ետեւ, Աստուծոյ օրհնութեամբ դարձեալ յառաջուն երջանկութեան ու հարստութեան հասաւ։ Արդ տարակոյս չկայ որ փորձառութիւնը ճշմարիտ վարպետ մըն է, որմէ սորվել ուղղը կրնայ շատ բան սորվել եւ զանոնք իր օգտին գործածել. իսկ յիմարն ու կամք չունեցողը ասոր քովն ալ երբեք բան մը չիտոր վեր. աղքատ Ռիքարտոսին խօսքն ալ ճիշդ աս կ'ակնարարէ։ Եւրապոս ինչպիսիք էրեւելու, քայց ինչպիսիք են առեւտրային համայնքն փարսիլ արաւն ալ՝ յետեւինն չէ։

Աս ըսելն ետեւ պատուական ծերունին խօսքը վերջացուց։ Ամենքն անոր իմաստուն տնտեսական խրատները հաւանքեցան եւ իրաւունք տուին։ — Քիչ ատենէ երբ որ աճուրդն սկսաւ, շատերն առանց ճառածելու եւ անխոհմտութեամբ ուղածին գնեցին, իբրեւ թէ ամենեւին խօսք մը լրած չըլլային. ահաւասիկ երկայն խօսակցութեան պտուղն աս եղաւ։

Յարանգիւն՝ որն որ կեցած մտադրութեամբ պա-

տուական ծերունւոյն ըսածները մոտիկ կ'ընէր, զարմացաւ մնաց տեսնելով որ ծերունին իր ամէն ազգերէ ու ժամանակներէ ժողոված եւ օրացոյցներուն մէջ հրատարակած առածներն այնպէս ազէկ կարգացած ու միտքն ալ պահած էր: Արդ թէպէտ ես ալ, կ'ըսէ Ֆրանգլին, միտքս դրած էի որ ածուղին մէջ նոր զգեստ մը շինելու համար նիւթ գնեմ, բայց աղքատ Ռիքարտոսին խօսքերուն ազդեցութեամբ՝ որոշեցի որ քիչ մ'ատեն ալ հին զգեստովս գոհ ըլլամ, եւ այսպէսով ձիաւարելս յառաջ տարի:

Բ Ն Ը Պ Ի Տ Ը Կ Ս Ն

Այրեւայր բնական երեւոյթներուն յոռոտը:

Ջերմութեան ազդեցութիւնները:

Որպէս զի կուտակ ամպերն ազէկ օդոյ յոյս տան, պէտք է որ իրիկունս դէմ կէսօրունէ աւելի պզտիկ ըլլան: Երբ որ արեւուն մտած ատենը՝ ծաւալին կը մեծնայ, նոյն դիշերը փութորկի կրնանք սպասել:

469. Ո՞ր ամպերը սփռու կ'ըլլան: — Սփռու կոչուած ամպերը մասնաւորապէս ամառուան իրիկունները կը տեսնուին, եւ ցած խոնաւ տեղերէն մընչի ձեւով վեր կը բարձրանան, երկու հորիզոնական երեսներով սահմանաւորուած բարակ ամպեր կը ձեւացնեն: Ասոնք ուրիշ ամէն ամպերէն աւելի երկրիս մօտ կը գտնուին:

470. Գանգուր ամպերն ի՞նչ բանէ կը կազմուին: — Տեսանելի ձեւի մէջ գտնուող խոնաւութենէ (ջրափշտիկներէ), որ ջերմ օդին դէպ ի վեր բարձրացող հոսանքին հետ միմտալորտական օդին վերին կարգերուն մէջ տարուած է:

471. Կուտակ ամպերն ուսկի՞ց կը շինուին: — Տեսանելի գոլորշոյ զանգուածներէ, որոնք կազմուած տեղերէն ուրիշ տեղեր տարուելով՝ հոն կամ կը լուծուին եւ կամ իբրեւ անձրեւ վար կը թափին:

472. Սփռու ամպերն ի՞նչ բանէ կը կազմուին: — Տեսանելի շոգոյ կարգերէ, զորոնք օդոյ ցուրտ հոսանք մը անընդմիջապէս երկրիս վրայ շինած է:

473. Միջին տեսակ ամպերը քանի՞ երկրորդական բաժանում ունին: — Երկու. Ա. Գանգրակուտակ (Cirro - Cumulus) ու Բ. Գանգրակուտակ (Cirro - Stratus):

474. Գանգրակուտակ ամպերն ի՞նչ են: — Այնպիսի ամպեր՝ որոնց բուն ներքին պզտիկ զանգուածէն մազի նման շերտեր կ'ըլլեն. աս շերտերը պզտիկ կլորկեկ ամպերէ ալ կը կազմուին:

475. Գանգրակուտակ ամպերը հասարակօրէն ի՞նչ տեսակ օդ կը ցուցնեն: — Տեւական երաշտութիւն կամ տաք չոր օդ:

476. Գանգրակուտակ ամպերն ի՞նչ են: — Հորիզոնական պառկող հարթ տերեւի ձեւով ամպեր, որոնք գենիթին վրայ (վերին կողմը) շատ փափուկ ամպերէ բաղկացած են. իսկ հորիզոնին վրայ երկայն բարակ ամպի պէս կ'երեւան: Աս տեսակ ամպերը միշտ անձրեւ ու հով կը գուշակեն:

477. Բաղադրեալ ամպերն ի՞նչ երկրորդական բաժանում ունին: — Բաղադրեալ ամպերն երկու դաս կը բաժնուին. այսինքն Ա. Կուտակափիւռ եւ Բ. Անձրեւաբեր:

478. Կուտակափիւռ ըսելով ի՞նչ կ'իմացուի: — Կուտակափիւռ ըսելով կ'իմացուին ան ամպերը, որոնք ամէն տեսակ ձեւեր կ'առնուն. մէյ մը աշտարակներու կամ սոսկալի ժայռերու եւ մէյ մը ահագին կէտերու եւ ուրիշ պլանդակ առարկաներու նման կ'երեւան:

479. Կուտակափիւռ ամպերն ի՞նչ կը ցուցնեն: —

Օդոյ փոփոխութիւն մը. կամ գեղեցիկ օդէն՝ անձրեւի, եւ կամ անձրեւէն՝ գեղեցիկ օդոյ:

480. Անձրեւաբեր ամպերն որո՞նք են: — Ան ամպերն են, որոնցմէ անձրեւ կը տեղայ:

481. Անձրեւաբեր ամպերուն գլխաւոր յատկութիւններն որո՞նք են: — Նախ որոշեալ շրջապատ չունին: Երկրորդ՝ ծայրերնին հասարակօրէն մութ գոլշէն սկսեալ՝ մինչեւ թափանցիկ կ'երթայ:

482. Անձրեւելու սկսելէն յառաջ ամպերն ի՞նչ ձեւ կ'առնուն: — Կուտակը՝ հաստատուն ու անշարժ կը կենայ. զանգուր ամպերէն շերտեր ելլելով՝ իրենց զանգուածին վրայէն կը տարածուին եւ կուտակափիւռ ամպեր կը կազմեն. աս զանգուածն իսկզբան սեւ կ'ըլլայ, իսկ արձրեւէն քիչ մը յառաջ՝ մութ գորշ:

483. Ամպերն ի՞նչ օգուտ ունին: — Արեւը մոտենէն ետեւ՝ երկրէն ջերմութիւն գուրս ելլելը կը խափանեն: Բ. Արեգական ճառագայթներուն այրիչ ջերմութիւնը կը չափաւորեն. Գ. Անձրեւին համբարանոցները կամ շտեմարաններն են:

484. Ի՞նչ բանի համար հովը երբեմն ամպեր կը ցուռէ: — Վասն զի չոր երկիրներու եւ տաք անապատներու վրայէն անցած ըլլալով, ան աստիճանի չոր կ'ըլլայ, որ ամպերէն գոլորշի կը լուծէ եւ զանոնք կը ցուռէ:

485. Ինչո՞ւ համար երբեմն արեւը մտած ատեն երկինքը կարմիր կ'ըլլայ: — Վասն զի օդին գոլորշին ամպ կազմելու չափ խտացած չ'ըլլար:

486. Ի՞նչ բանի համար նախընթաց իրիկունս երկինքը կարմիր եղած ատեն՝ կ'ըսենք որ երկրորդ օրը գեղեցիկ օդ պիտի ըլլայ: — Վասն զի երկրին գոլորշիները՝ նոյն իսկ իրիկունս ցրտութեամբ ալ ամպ կազմելու չափ խտացած չ'են ըլլար:

487. Ինչո՞ւ համար երբեմն արեւը մտած ատեն երկինքը մութ գեղնի զարնող գոյն կ'առնենայ: — Վասն զի օդին մէջ գտնուող գոլորշին ամպ կազմելու չափ խտացած կ'ըլլայ:

488. Ի՞նչ պատճառի համար չխտացած գոլորշոյ միջոցով կարմիր ճառագայթներ կը բեկանին, ուր որ խտացած գոլորշին գեղնի ճառագայթ կը բեկանէ: — Վասն զի երբ որ գոլորշին չխտացած կ'ըլլայ, լուսոյ ճառագայթներն օդին մէջ քիչ ընդգիծութիւն կը գտնեն, ուստի եւ ան ճառագայթներն ամենէն յառաջ աչքին կը պատահին, որոնք քիչ բեկում կը կրեն, ինչպէս են կարմիր ճառագայթները:

489. Ինչո՞ւ խտացած գոլորշիները գեղնի ճառագայթներ կը բեկանեն: — Որովհետեւ լուսոյ ճառագայթները խտացած գոլորշոյն մէջ աւելի մեծ ընդգիծութեան կը պատահին քան թէ չխտացածին մէջ, անոր համար ան ճառագայթները մինչեւ մեր աչքը կը հասնին, որոնք կարմիրէն աւելի կը բեկանին, ինչպէս են գեղնի ճառագայթները:

490. Ի՞նչ բանի համար երբ որ արեւը մտած ատեն երկինքը գեղնի կ'ըլլայ, կ'ըսենք որ անձրեւ պիտի գայ: — Վասն զի երկնից գեղնութիւնը կը ցուցնէ թէ օդին գոլորշին արդէն ամպ կազմելու չափ խտացած է, ուստի եւ մօտակայ անձրեւի կրնանք սպասել:

491. Ինչո՞ւ համար անձրեւի կը սպասենք, երբ որ առտունց երկինքը կարմիր կ'ըլլայ: — Վասն զի նոյն կարմրութեան պատճառը օդոյն մէջ գտնուած գոլորշոյն շատութիւնն է, որն որ խտանալու վրայ կ'ըլլայ:

Արեւիթիւ կ'ըսէ որ առաւօտեան կարմիր երկինքը՝ որն որ գէշ օդ կը ցուցնէ, հաւանականաբար միջնորդաւորական օդին մէջ գտնուած չափէն աւելի գոլորշիէն յառաջ կու գայ: Ընդհանուր սկիզբ է, որ չոր օդը՝ խոնաւ օդին չափ թափանցիկ չէ, եւ թէ կարմիր ճառագայթներն աւելի դիւրաւ կրնան խիտ միջնորդաւորական օդը թափանցել, ուստի անոր համար արեւը՝ ելած ու մտած ժամանակը եւ կամ մընչ եղած ատեն՝ կարմիր կ'ըլլայ:

ԲԱՐՈՅՈՒՆ

ԱՄՍՅԻ ԿՂԶԻՆ

Գէշն ան էր որ Փիլիպպոս ալ աս կողմանէ իր թշնամին վար չէր մնար: Մերկել երեք աշխատած չէր իր սիրտը քննելու եւ տեսնելու թէ արդեօք իր վրայ ալ Վոմին չափ պարտաւանաց արժանի բաներ չկան: Իր թշնամին հպարտ էր, բայց ինքն ալ յանդուգն էր. առաջինը միշտ պատրաստ էր զինքը գրգռելու, իսկ ինք՝ նախատանաց դէմ՝ նախատինք հատուցանելու: Եթէ Փիլիպպոս հեղ մը Ս. Գրքին ան խօսքին վրայ մտածած ըլլար, թէ քաղցր պատասխան մը բարկութիւնը կ'անցնէ, եթէ իբրեւ քրիստոնէս մի անգամ միայն նոյն խրատն ի գործ դրած ըլլար, կարելի է Վոմին կը չանդարտեցնէր, որով ինք մեծ վշտերէ ազատած կ'ըլլար, իսկ Վոմին՝ տառապեցուցիչ անձկութիւններէ:

Փիլիպպոս Վոմին աշուշներէն վազած արցունքները տեսնելով, մէկէն շատ զարմանք ունեցած էր: Վարելէ՞ր, կ'ըսէր ինք իրեն, որ աս խտաւորութեան հպարտ Պարոնը լալ գիտնայ. կրնայ արդեօք անոր սրտին մէջ սիրոյ ու գթութեան զգածմունք գտնուի: Նոյն ատեն յիշեց որ շատ անգամ դիտմամբ ետեւէ ինկած էր զՎոմին նախատելու եւ գրգռելու: Բոլոր կենացը մէջ աս առաջին անգամն էր՝ որ ինք զինքն իր թշնամւոյն տեղը դնելով, ինք իրեն հարցուց, որ եթէ ինք անոր տեղը գտնուած ըլլար, նոյնպիսի դէպքերու մէջ ուրիշ կերպ կը վարուէր արդեօք: Բայց այս ամենայն խորհուրդները շատ թի մը շուտութեամբ մտքին մէջէն անցան գացին:

Այսպէսով նոյն խորհուրդներն իր վրայ խորունկ ազդեցութիւն չընելով, յառաջուն թշնամութեան ու ատելութեան հոգին դարձեալ վրայ ելաւ. ուստի եւ ինչպէս ըսիք, Վոմին երեսն այնպիսի կերպով մը նայեցաւ, որով եթէ ուրիշ բան չէ, գէթ անվստահութիւն կը ցուցնէր, ուր որ Վոմին ատելութեան, խանդաւորութեան ու վշտակցութեան մէջ կը ծփար: Այսպէս աս յարմար ու յաջող վայրկեանն ալ կորուսեցաւ, որովհետեւ Վոմին ալ արհամարհանօք անոր նայեցաւ. եւ իրարմէ բաժնուած ատեններն, գրեթէ յառաջունէ աւելի իրարու անհաշտ թշնամի եղած էին:

Գ. Լ. Ո. Խ. Ը.

Վոմին ժայռին մէջի պարձած էր: Հոն իր տխուր խորհրդածութեանց անձնատուր եղած ատեն, սկսաւ անօթութիւն զգալ, որն որ իրեն կ'ազդէր թէ երկնից իրեն շնորհած կենանքը պահելու ետեւէ պէտք է ինչալ: Սակայն եւ այնպէս գուցէ նոյն ատենն ալ իր անդգայութեան մէջ ընկղմած կը մնար, եթէ իր

հաւատարիմ կաստորին նայուածքները զինքը չարթնցնէին:

Կաստոր գեղեցիկ գանգրամազ շուն մըն էր, զորն որ մեծ եղբայրն իրեն պարգեւած էր: Վոմին՝ որ երկայն ատենէ վեր նոյն անասունը ձեռք ձգել կը բաղձար, վրան մեծ սէր կապած էր: Իր սեպհական սեղանէն զինքը կը կերակրէր, եւ նաւուն նեղութեան մէջ եղած ատենն ալ՝ իր օրըստօրեայ հացն ու ջուրը անոր հետ կը բաժնէր:

Խեղճ անասունը՝ որ խել մը ատենէ վեր բան կերած չէր, թաթերն իր տիրոջը ծնկուրներուն վրայ դրած, իբր ստիպողական հարկէ նեղուած՝ անոր երեսը կը նայէր: Վոմին այրէն դուրս ելաւ, ուստի լքե փնտռելու:

Սովէ մեռնելու վախ չկար. ինչու որ նոյն օգարածին տակ ծովին քովը միշտ կրայ կամ անոր հակաթիւները կրնար գտնուիլ: Կարողութեան ստիպող, սկսաւ ծովեզները քայլել: Հագիւ թէ քիչ մը յառաջ գացած էին, Կաստոր աւաղին տակէն յաղթանդամ կրայ մը գտաւ: Վոմին զանիկայ սպաննեց. մէկ մասը անանոյն տուաւ, եւ ինք սկսաւ փայտի կտոր ժողովել՝ որ կրակ վառէ:

Քիչ մը փնտռելով՝ գայլախաղ մը գտաւ, եւ կրակ հանելու համար կտորներն ետեւէ երկաթով սկսաւ զարնել: Բայց բոլոր ջանքը պարտաւ ելաւ. մատուրները վերաւորէին ուրիշ բան չկրցաւ ընել. հասած կայծերով կրակ վառելն անկարելի եղաւ: Ասոր վրայ սաստիկ բարկանալով, սկսաւ աւելի զօրութեամբ զարնել, մինչեւ ձեռքի քարը կտոր կտոր եղաւ:

Ուստի եւ արտամութեամբ ու բարկութեամբ նստած, մէյ մը՝ զիզած փայտերուն, մէյ մը՝ կրայի մոնի կը նայէր: Վերջապէս մտածեց, որ եթէ կերակուր չէ՝ կրնար եփել, գէթ ծառաւր կրնայ անցընել ան առուակէն, զորն որ նաւէն դուրս ելած ատեններն գտած էին: Անմիջապէս հոն երթալով, ցոյգ խմեց ու զովացաւ:

Անկից քիչ մը հեռու էր այն ձորը, ուր ջուր առնելու եկած ժամանակներն հնգիկ ընկղմեցէր ժողոված էին: Վոմին աշուշները նոյն կողմը դարձնելով, տեսաւ որ Փիլիպպոս կրակի մը քով կեցած՝ իր կերակուրը կը պատրաստէր: Աս տեսքը սրտին մէջ ատելութեան եւ նախանձու զգածմունքներ գրգռելով, շուտ մը հեռացաւ, եւ նորէն ծովեզը դարձաւ, ուր քանի մը կրայի հակաթիւ գտաւ, զորոնք հոմ հոմ ուտելով՝ անօթութիւնն անցուց:

Վերջէն Կաստորին հետ իր այրը քաշուելով, հոն ինկաւ պառկեցաւ. եւ թէպէտ անձկութեան ու տխրութեան մէջ էր, սակայն յոգնած ու խոնջած ըլլալով, շատ չանցաւ՝ խորունկ քնոյ մէջ ընկղմեցաւ:

Երկրորդ առտու ելած ատենը՝ անձկութիւնն աւելի սաստկացաւ. ինչու որ թէպէտ նաւական վիճակին սովորական եղող աշխատութեանց ու չքաւորութեանց դիւցազնական համբերութեամբ տարած էր, թէպէտ եւ նաւաբեկութեան

նեղութիւններուն ատենը նոյն իսկ յետին նաւաստի մը ընդունած օրըստօրեայ կերակրովը գոհ եղած ու իր շան հետ բաժնած էր. բայց նոյն ատեն յուսահատութեամբ մը տեսաւ որ ստիպուած է իր ողորմելի կենանքը պահելու համար հարկաւոր եղած ուտելիքը հոգալու եւ ամէն գործքերն անձամբ կատարելու:

Տղայութենէ վեր միշտ վարժած էր չորս կողմը բազմաթիւ ծառաներ ունենալ, որոնք կը փութային իր ամէն բաղձանքներն անմիջապէս կատարելու. այնպէս որ թէեւ տաննուեօթը տարեկան էր, եւ իբրեւ պաշտօնակալ՝ իր վիճակին հարկաւոր եղածը կատարեալ գիտէր, բայց սովորական կենաց մէջ հարկաւոր եղած շատ բաներուն վրայ կամ ամենեւին տեղեկութիւն չունէր, եւ կամ տեսական եղանակաւ գիտէր ալ նէ, գործքով գրուի հանելու յաջողութիւն չունէր: Սակայն նոյն առթիւն մէջ բնական խելացութեամբ կրակ վառելու հնարքը գտաւ: Քիչ մը ատեն մտածելէն ետք, ժայռերուն վրայէն չոր մամուռ ժողովեց, եւ հեռագետի ապակով մը արեւուն ճառագայթներն ամփոփելով՝ վառեց, որով քանի մը օրուան բաւական ըլլալու չափ կայրի միւս խորովեց:

Հագիւ թէ աս գործքը լնցուցած էր, մէյ մ'ալ օրերով ամպերու տակ ծածկուած արեւը մէկէն իր բոլոր պայծառութեամբ ծագելու սկսաւ, որն որ նոյն օգարածին սովորական եղող տուրիչ չորութիւնը կը դուշակէր: Կարողութեան իր բաց գլխուն վրայ ինկող կիզիչ ճառագայթներէն ազատելու համար, շուտ մը այրն ապաւինեցաւ. բայց հոն ալ տաքութիւնն անտեսելի էր. մանաւանդ որ օքին պակսութենէն՝ չէր կրնար շունչ առնուի:

Այլ չկրնալով դիմանալ, Փիլիպպոսին կեցած հովտին կողմը գնաց. բայց տեսնելով որ այնչափ ընդարձակութիւն չունի՝ որ իրարու սաստիկ թշնամի եղող երկու հոգի կորենայ իր մէջը պատասպարել, նորէն այրը դարձաւ, միտքը դնելով որ նոյն իրիկունը կողմն պտտի, եւ Մերկելին կեցած հովտին պէս ուրիշ հովտ մը գտնէ:

Իրիկունն դէմ օդը քիչ մը զովանալուն պէս՝ աս գործքը գրուի հանեց, բայց երկայն ու աշխատալից ընթացքով մը ուրիշ նպատակի չկրցաւ հասնիլ, բայց եթէ իր բանտին կամ քարոսանաց տեղւոյն ընդարձակութիւնը ճանչնալու: Պարտապտեղ ծառերէ հովանաւորուած տեղ մը կը փնտռէր. ժայռէ ու տուրիչ աւազէ շատ բան չէր գտներ: Մագիւլով՝ կոնածեւ բլրակի մը վրայ ելաւ, որն որ բոլոր ուրիշ ժայռերէն բարձր էր, եւ որուն գագաթը հրաբխի մը մարած խառնարանին տեսքն ունէր: Ասկից ամբողջ կողմն տեսաւ, որն որ գրեթէ երկու մղոն շրջապատ ունէր, եւ որուն վրայ միայն ամայի ու կանաչութենէ զուրկ ժայռերու կոյտեր կը տեսնուէր: